

необоснованно внесены в перечень, тем самым ограничивая в какой-то степени возможность граждан выражать свою гражданскую позицию по ним.

Таким образом, обращая внимание на формы и механизмы участия граждан в управлении государственными делами можно отметить, что их развитие способствует формированию правильного политического самосознания граждан Казахстана, а также принятию государственных решений с учетом мнения общества. В Казахстане на данный момент существуют две основные формы участия граждан в государственном управлении – это референдум и петиции. Главное их различие – это то, что петиции подаются народом, а рассматриваются государственными органами и могут быть отклонены. Сам процесс проведения референдумов может стать чаще, а подача петиций – более шире и глобальнее. Только при взаимодействии государства и общества могут более продуктивно решаться насущные вопросы. Именно поэтому с целью всестороннего развития казахстанского общества следует постоянно развивать законодательство в этой части и подстраиваться под нужды общества как основы демократического правового государства.

Список литературы:

1 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.) [Электронный ресурс] https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029&pos=52;-22#pos=52;-22&sdoc_params=text%3D%25D0%25B3%25D1%2580%25D0%25B0%25D0%25B6%25D0%25B4%25D0%25B0%25D0%25BD%25D0%25B5%26mode%3Dindoc%26topic_id%3D1005029%26spos%3D1%26tSynonym%3D1%26tShort%3D1%26tSuffix%3D1&sdoc_pos=1

2 Владислав Федоренко. Референдум в системе конституционной демократии: pro vs contra. В кн.: Прямая демократия в правовом государстве: Германия, Украина, Казахстан: сборник статей / под редакцией проф. Р. Мельника, проф. Г. Кюпера, А. Химмельрайх. / Алматы: Издательство LEM, 2023. С.77.

3 Закон Республики Казахстан от 2 октября 2023 года № 30-VIII «Об общественном контроле» года [Электронный ресурс] https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39502756

4 Мухамеджанов Э.Б. Субъективные фантазии по вопросу принятия Закона РК «О внесении дополнений и изменений в Конституцию Республики Казахстан» по итогам конституционной реформы 2022 года [Электронный ресурс] <https://online.zakon.kz/Document/>

5 Шайо А. Самоограничение власти (краткий курс конституционализма). М.: Юристъ, 1999. С.75.

6 Sartori G. Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and outcomes: Second ed. London: Macmillan Press Ltd., 1997. P. 165.

7 История референдумов в Казахстане [Электронный ресурс] <https://masa.media/ru/site/istoriya-referendumov-v-kazakhstan>

8 Видеообращение Главы государства Касым-Жомарта Токаева 5 мая 2022 года [Электронный ресурс] <https://www.akorda.kz/ru/videoobrashchenie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-54382>

9 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана» [Электронный ресурс] <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazakhstan>

10 Масловская Т.С., Киселева Т.М. Право на участие в управлении делами государства в условиях цифровизации: теория и практика //Журнал Белорусского государственного университета. Право. - 2022. №3. – С.29

Рахман А.

*Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, заң факультеті,
Ю-22-1қ тобы, студент*

ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қалыптасуы қазіргі әлеуметтік-саяси дамудың маңызды аспектілері болып табылады. Бұл тұжырымдамалар азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуде, демократиялық институттарды қалыптастыруда және қоғамдағы тұрақтылықты сақтауда шешуші рөл атқарады. Қазіргі әлемде құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қалыптасуы-бұл елдердің саяси, экономикалық және әлеуметтік динамикасына әсер ететін негізгі процесс. Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қалыптасуы мен дамуы академиялық дискурста, әсіресе мемлекеттік басқару шеңберіндегі азаматтық қоғам ұйымдарыныңөсіп келе жатқан рөліне байланысты айтарлықтай назар аударды.

Жаһандану, өсіп келе жатқан әлеуметтік теңсіздіктер және цифрландыру және экологиялық дағдарыстар сияқты жаңа сын-қатерлер жағдайында қоғамның құқықтық және әлеуметтік өмірін қалай тиімді ұйымдастыруға болатындығы ерекше маңызды болып отыр. Қарастырылып отырған мәселенің өзектілігі-демократиялық институттардың тұрақтылығы мен тұрақтылығын қамтамасыз етуде құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам шешуші рөл атқарады. Саяси тұрақсыздық пен мемлекеттік құрылымдарға деген сенімсіздік белсенді азаматтық қоғам адам құқықтары мен демократиялық бостандықтарды қорғаудың маңызды тетігіне айналуға мүмкін. Мәселенің тұжырымдамасы мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы өзара іс-қимылдың тиімді тетіктерін қалай құруға болатындығын, сондай-ақ әртүрлі контексттерде заң үстемдігі қағидаттарын қалай сақтау керектігін түсіну қажеттілігінен тұрады. Бұл процеске қандай факторлар ықпал ететінін немесе кедергі келтіретінін, әсіресе әртүрлі саяси және мәдени жағдайлар жағдайында зерттеу маңызды. Мәселенің мәні - құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам оқшауланбаған; олардың дамуы өзара әсер мен қолдауға байланысты. Тиімді құқықтық реттеу және азаматтардың қоғамдық өмірге белсенді қатысуы әлеуметтік әділеттілікке және тұрақты дамуға қол жеткізу үшін қажетті жағдайлар болып табылады.

Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қалыптасуы қазіргі әлемдегі демократиялық процестердің тұрақтылығы мен дамуын қамтамасыз етудің қажетті шарты болып табылады.

Құқықтық мемлекеттің негізгі аспектілерінің бірі азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау болып табылады.[1,15] Құқықтық мемлекет заңнамалық реттеу және сот бақылауы тетігі арқылы адам құқықтарын қорғауды қамтамасыз етеді. Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенция сияқты халықаралық конвенцияларды қабылдау және оларды ұлттық заңнамаға енгізу осы процестің мысалдары болып табылады. Amnesty International және басқа да халықаралық ұйымдардың зерттеулеріне сәйкес, құқықтық мемлекеттің дамуы, азаматтық қоғамның белсенділігі және адам құқықтарын сақтау деңгейі арасында айқын корреляция бар. Бұл байланыс әсіресе адам құқықтарының жоғары стандарттарын көрсететін Швеция, Норвегия және Дания сияқты Солтүстік Еуропа елдерінің мысалында айқын көрінеді. Amnesty International зерттеулеріне сәйкес, күшті құқықтық жүйелері мен белсенді азаматтық қоғамдары бар елдерде адам құқықтарын бұзу көрсеткіштері төмен. Мысалы, Солтүстік Еуропа елдерінде адам құқықтарын сақтау деңгейі авторитарлық режимдерге қарағанда едәуір жоғары.[2]

Адам құқықтарының сақталуына бірнеше ықпал ететін факторлар: Күшті құқықтық жүйелері бар елдерде соттар саяси ықпалына қарамастан әрекет етеді, бұл азаматтарға өз құқықтарын қорғауға және әділеттілікке қол жеткізуге мүмкіндік береді. Венесуэла немесе кейбір Таяу Шығыс елдері сияқты заңдылық әлсіреген елдерде адам құқықтарының бұзылу деңгейі айтарлықтай жоғары.[3] Бұл жаппай қамауға алу, баспасөз бостандығының болмауы және азаматтық бостандықтарды басу туралы есептермен расталады. Адам құқықтары

жөніндегі халықаралық конвенцияларды ұлттық заңнамаға қабылдау және енгізу оларды сақтау үшін берік негіз жасайды. Мысалы, Швеция адам құқықтары туралы Еуропалық конвенцияның ережелерін белсенді түрде жүзеге асыруда. Білім берудің жоғары деңгейі және халықтың өз құқықтары туралы хабардар болуы оларды белсенді қорғауға ықпал етеді.

Осылайша, тұрақты құқықтық жүйелер мен белсенді азаматтық қоғамдар адам құқықтарын қорғауға жағдай жасайды, озбырлықтың алдын алады және биліктің жауапкершілік тетіктерін қамтамасыз етеді. Бұл мысалдар негізгі құқықтар мен бостандықтарды қамтамасыз ету үшін құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамды дамытудың маңыздылығын көрсетеді, бұл әсіресе жаһандық сын-қатерлер мен өзгерістер жағдайында маңызды болып келеді.

Азаматтардың саяси өмірге белсенді қатысуы демократияны нығайтуға және мемлекеттік институттарға деген сенім деңгейін арттыруға ықпал етеді. Азаматтардың сайлауға және саяси белсенділіктің басқа түрлеріне қатысуы (мысалы, митингілер, петициялар, қоғамдық консультациялар) биліктің заңдылығын нығайтады. Азаматтар белсенді дауыс беріп, саяси процестерге қатысқан кезде, бұл олардың қолданыстағы режимді қолдайтындығын растайды.

Халықаралық сайлау комиссиялары қауымдастығының (a-WEB) мәліметтері бойынша, азаматтық қатысу деңгейі жоғары елдерде (мысалы, сайлауға қатысу 70-80% жететін Швейцарияда) саяси тұрақсыздық пен наразылықтар айтарлықтай аз. Азаматтардың белсенді қатысуы билікке кері байланыс алуға және халықтың пікірлері мен қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Бұл маңызды аспект, өйткені азаматтар өздерінің маңыздылығы мен саяси процестерге әсерін сезінеді. Қоғамдық тыңдаулар мен консультациялар сияқты тетіктер азаматтарға үкіметтің саясаты мен бастамалары туралы өз пікірлерін айтуға мүмкіндік береді. Мысалы, кейбір Скандинавия елдерінде азаматтардың бюджеттерді әзірлеуге қатысу тәжірибесі енгізілді, бұл билікке деген сенімді нығайтады. [4;12-25]

Азаматтық қоғам, оның ішінде коммерциялық емес ұйым және қоғамдық ұйымдар азаматтық мүдделер мен талаптарды білдірудің маңызды арнасы ретінде қызмет етеді. Олардың белсенділігі биліктің заңдылығын арттыруға ықпал етеді. Зерттеулер көрсеткендей, азаматтық белсенділігі жоғары елдерде (мысалы, Латын Америкасы елдерінде) сайлау белсенділігі мен мемлекеттік институттарға деген сенім арта бастады. Мысалы, Чилиде 2020 жылғы референдумға коммерциялық емес ұйым белсенді қатысқаннан кейін азаматтардың сайлауға қатысу деңгейі 15% - ға өсті. [5]

Азаматтардың саяси өмірге белсенді қатысуы сапалы және негізделген шешімдерге әкеледі, өйткені халықтың әртүрлі топтарының мүдделері мен қажеттіліктері ескеріледі. Джейн Джейкобс сияқты ғалымдардың еңбектері жергілікті қауымдастықтарды қала деңгейіндегі шешімдер қабылдауға тартудың маңыздылығын көрсетеді, нәтижесінде тұрақты және қанағаттанарлық нәтижелер пайда болады. [6] Мысалы, Бразилиядағы "Азаматтық бюджет" бағдарламалары азаматтарды бюджеттік процеске тарту ресурстарды тиімді бөлуге қалай ықпал ететінін көрсетеді. [7;55-72]

Кейбір сыншылар азаматтардың белсенді қатысуы саяси көшбасшылар жаппай көңіл-күйді өз пайдасына пайдаланған кезде популизм мен манипуляцияға әкелуі мүмкін деп санайды. Осы тәуекелдерге қарамастан, азаматтарды саясатқа тарту азаматтық қоғам институттары мен тәуелсіз БАҚ арқылы құрылымдалуы және реттелуі мүмкін. Мысалы, Канада мен Германия сияқты демократиялық тәжірибесі дамыған елдерде манипуляция мүмкіндігін азайтатын саяси процестерді сайлау мен қамтуды бақылау тетіктері бар. [8]

Құқықтық мемлекеттің негізгі аспектілерінің бірі азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау болып табылады. Швеция немесе Германия сияқты дамыған құқықтық жүйелері бар елдерде мемлекеттік институттарға деген сенім жоғары. Дүниежүзілік банктің зерттеуіне сәйкес, адам құқықтары мен заң үстемдігі жоғары елдерде сыбайлас жемқорлық деңгейі төмен, бұл экономикалық өсуге ықпал етеді.

Осылайша, азаматтардың саяси өмірге қатысуы демократиялық институттарды нығайтып, билікке деген сенім деңгейін арттырып қана қоймайды, сонымен қатар сапалы

шешімдер мен тұрақты азаматтық қоғамға әкеледі. Азаматтарды саяси процестерге тартудың тиімді тетіктері популизм мен манипуляция тәуекелдерін азайтуға көмектеседі, бұл нақты демократияның дамуына ықпал етеді.

Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қазіргі жағдайы олардың дамуы мен жұмысына әсер ететін бірқатар жаһандық тенденциялармен сипатталады. Соңғы онжылдықтарда әлем құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам үшін жаңа қиындықтарға тап болды. Авторитаризм, ұлтшылдық және популизм қауіп демократиялық институттардың жетістіктеріне күмән келтірді. Мысалы, Шығыс Еуропаның кейбір елдерінде демократиялық реформалардың кері кетуі байқалады, бұл халықаралық қауымдастықты алаңдатады.[9]

Авторитаризм демократиялық принциптер мен адам құқықтарына күмән келтіре отырып, кейбір аймақтарда қайтадан танымал бола бастады. Мысалы: Венгрияда Премьер-министр Виктор Орбан сот жүйесінің тәуелсіздігі мен БАҚ бостандығына нұқсан келтіретін реформалар арқылы өз билігін нығайтты.[10] Бұл демократия мен Азаматтық құқықтардың төмендеуіне әкелді, бұл Еуропалық Одақтың сынына айналған болатын. Зерттеулер көрсеткендей, авторитарлық режимдер көбінесе сөз бостандығын шектейді және оппозицияны қудалайды, бұл құқықтық мемлекетке қауіп төндіреді. Мысалы, Freedom House есебіне сәйкес, оппозицияны қудалаудың толық немесе ішінара еркіндігі бар елдердің саны артып келеді, бұл демократиялық жетістіктердің регрессиясын растайды.

Қазіргі әлем авторитаризм, ұлтшылдық және популизм демократиялық институттардың жетістіктеріне қауіп төндіретін құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам үшін жаңа қиындықтарға тап болады. Шығыс Еуропадағы демократиялық реформалардың кері кетуі халықаралық қауымдастықты қатты алаңдатады, бұл адам құқықтары мен демократияны қорғау үшін белсенді әрекет пен халықаралық ынтымақтастықты қажет етеді.

Қазіргі заманғы технологиялар, әсіресе ақпараттық және коммуникациялық технологиялар құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның жұмысына айтарлықтай әсер етеді. Бұл өзгерістер құқық, саясат және қоғамдық өмір саласындағы жаңа шындықтарды қалыптастыра отырып, оң және теріс салдарға әкеледі.

Технология ақпаратқа қол жеткізуді едәуір жеңілдетті, бұл мемлекеттік институттардың ашықтығына оң әсер етті. Мемлекеттік органдардың сайттары мен деректерді жариялау платформалары азаматтарға биліктің әрекеттерін бақылауды және қоғамдық өмірге қатысуды жеңілдетеді. Мысалы, көптеген елдерде бюджеттік ақпаратты жариялау үшін порталдар құрылды, бұл мемлекеттік шығындардың ашықтығын арттырады. Алайда ақпараттың артық мөлшері шатасуға және жалған ақпаратқа әкелуі мүмкін. Әлеуметтік медиа, соңғы оқиғалар көрсеткендей, жалған жаңалықтарды таратуы мүмкін, бұл азаматтарға істің шынайы жағдайын білуді қиындатады.

Технология азаматтық қатысу мен белсенділіктің қуатты құралына айналды. Интернеттегі петициялар мен әлеуметтік қозғалыстарға арналған платформалар, мысалы Change.org, азаматтарға оңай ұйымдастыруға және өз пікірлерін айтуға мүмкіндік берілген. "Me Too" және "Black Lives Matter" сияқты сәтті қозғалыстардың мысалдары әлеуметтік медианың адамдарды маңызды әлеуметтік мәселелерге қалай жұмылдыра алатынын көрсетеді.[11;1-24]

Технология электрондық сот ісін жүргізу мен онлайн қызметтерді енгізу арқылы сот жүйелерін де өзгертеді. Электрондық соттар уақытша және қаржылық шығындарды азайту арқылы азаматтардың сот төрелігіне қол жеткізуін жеңілдетеді. Бұл әсіресе ресурстары шектеулі адамдар үшін өте маңызды. Зерттеулер электронды сот ісін жүргізу процестерді едәуір жеделдетіп, соттарға жүктемені төмендетуі мүмкін екенін көрсетеді.[12]

Технологияның құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қазіргі жағдайына әсері көп қырлы және күрделі. Олар азаматтардың қатысуы мен ашықтығын арттырудың жаңа мүмкіндіктерін ашады, сонымен бірге құпиялылық пен адам құқықтарына елеулі қауіп төндіреді. Артықшылықтар мен тәуекелдер арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету үшін қоғамда технологиялардың қолданылуын бақылаудың заңнамасы мен тетіктерін дамыту қажет.

Қазіргі әлемде құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қалыптасуы мен дамуы елеулі жетістіктермен және жаңа сын-қатерлермен сипатталатын күрделі және көп қырлы процесті білдіреді. Осы тақырыптың негізгі аспектілерін мұқият талдау бірнеше маңызды тұжырымдарға әкеледі.

Біріншіден, заң үстемдігі мен азаматтық қоғамның тарихи негіздері олардың қазіргі жағдайын түсіну үшін шешуші болып қала береді. Заңның үстемдігі және адам құқықтарын қорғау сияқты принциптер демократиялық дамудың негізі болып қала береді, бірақ іс жүзінде бұл идеалдар жиі күрделі мәселелерге тап болады.

Екіншіден, азаматтардың саяси өмірге қатысуы демократияны нығайтуға ықпал ететін маңызды факторға айналды. Алайда, қоғамдық пікірді манипуляциялау мен популизмнің қазіргі тәуекелдері азаматтардың өздері де, билік институттары тарапынан да белсенді қарсылықты қажет етеді.

Үшіншіден, технология заң үстемдігі мен азаматтық қоғамның дамуына екі жақты әсер етеді. Бұл ақпараттың ашықтығы мен қол жетімділігін арттырғанымен, құпиялылық пен қауіпсіздікке қауіп төндіреді және оны келіспейтін дауыстарды басу үшін пайдалануға болады.

Сонымен қатар, авторитаризм мен ұлтшылдықтың қайта жандануы демократиялық реформалардың тұрақтылығы туралы маңызды сұрақтар туғызды. Шығыс Еуропадан келген жағдайлар саяси режимдердің осы идеологияларды өз әрекеттерін заңдастыру үшін қалай қолданатынын көрсетеді, бұл халықаралық қауымдастықта дабыл қағады.

Қорытындылай келе, қазіргі әлемде құқық үстемдігі мен азаматтық қоғамды қалыптастыру мен дамытудың жалғасып жатқан міндеті кешенді тәсілді қажет етеді. Азаматтар, мемлекеттер және халықаралық қауымдастық үшін демократиялық құндылықтар мен адам құқықтарын қорғауда ынтымақтасу өте маңызды. Бірлескен күш-жігердің арқасында ғана біз қазіргі заманғы сын-қатерлер жағдайында құқықтық мемлекетпен азаматтық қоғамның қауіпсіз болашағын қамтамасыз ете аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Тихомиров, А. Н. Правовое государство в XXI веке. — М.: Норма, 2020. - 15 с.
2. Годовой доклад 2023. Глобальный анализ ситуации с правами человека // <https://eurasia.amnesty.org/2024/04/24/godovoj-doklad-2023-globalnyj-analiz-situaczii-s-pravami-cheloveka/>
3. Венесуэла: нарушения прав человека свидетельствуют о "политике подавления" - доклад ООН // <https://www.ohchr.org/ru/press-releases/2017/08/venezuela-human-rights-violations-indicate-policy-repress-un-report>
4. Сидорова, Е. И. «Участие граждан в бюджетировании: скандинавский опыт» // Журнал социологии и социальной антропологии, 2021, № 5, с. 12-25.
5. UNDP (Программа развития ООН). Отчет о демократическом участии в Чили после референдума 2020 года.
6. Тернер, А. «Участие местных сообществ в городском планировании: опыт Джейн Джейкобс». *Urban Studies*, 2019.
7. Пиньейро, А. «Гражданский бюджет в Бразилии: участие граждан и эффективность распределения ресурсов» // Журнал публичной политики, 2020, № 4, с. 55-72.
8. Лемперт, С. Выборы и демократия: международный опыт. — М.: Издательство "Политическая литература", 2019.
9. Freedom House. Индекс свободы: Восточная Европа и Центральная Азия 2023.
10. Липовецкий, И. Венгрия: путь к авторитаризму. — М.: Издательство "Политическая литература", 2021.
11. Беннет, Л. и Сегер, М. «Цифровой активизм: как социальные медиа изменили общественные движения» // *Journal of Communication*, 2019, том 69, с. 1-24.
12. Малкова, Т. Электронное правосудие: новые технологии в судебной системе. — М.: Издательство "Юридическая литература", 2020